

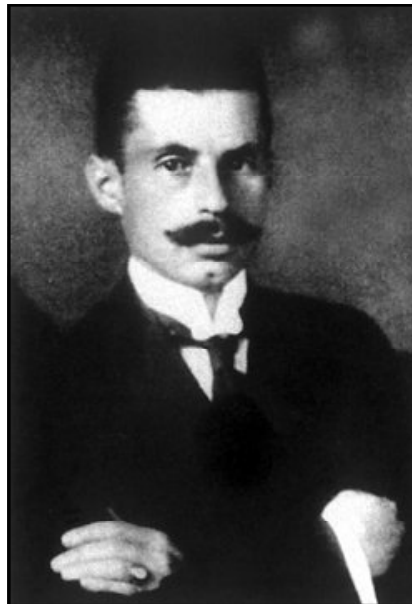
КОНЦЕПЦІЯ “ПРОВІДНОЇ ВЕРСТВИ” В’ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Ірина БИЧУК

Copyright © 2004

Значний вплив на суспільну думку на початку ХХ століття мали ідеї державності та історичного поступу України історика, політолога, соціолога *В’ячеслава Липинського* (1882–1931), котрий вбачав політичний ідеал для України у правовій “трудовій” монархії – у формі гетьманату.

Характеризуючи політичну соціологію В. Липинського, потрібно сказати, що вона народилася з політичних і військових конфліктів, які відбувалися в Європі на початку ХХ століття під впливом дискурсу війни. Цим пояснюються доміанти політичного мислення самого Липинського – сила, воля, боротьба, влада, які визначають його філософські засади: все суще існує насамперед тому, що воно сильне, а сильне тому, що моральне і розумне. “Головним предметом політичної боротьби є земля; політична боротьба – це боротьба за право володіти й розпоряджатися землею. Реальна політика – результат зіткнення двох сил, двох законів – сили землі й сили капіталу. Інакше

В’ячеслав ЛИПИНСЬКИЙ (1882–1931)

кажучи, це боротьба органічних і неорганічних стихій, котрі не спроможні досягти компромісу” [4, с. 119].

Серед дослідників, які займаються вивченням концепції “провідної верстви” В. Липинського, можна назвати М. Забаревського, В. Бурлачук, О. Проценка, Є. Пізюра, А. Андрієвського та ін. Узагальнюючи їх здобутки підкреслимо, що в політичній соціології В. Липинського доречно виділити п’ять засновків. *Перш за все* Липинський розрізняє матеріальні суспільні основи й ідеологічні надбудови. Останні є продуктом теоретичного думання і розвиваються під впливом різних панівних за даної епохи теорій. Матеріальні засади – це спосіб життя та праці окремої групи людей, який зумовлює їхню ідеологію, а відтак стає частиною політичного факту.

Друга передумова центральної ваги в теорії Липинського – це теза про те, що суспільний порядок може бути стабільним тільки тоді, коли змагання за ідеал спільного загального добра збігається для

громадянської одиниці із змаганням за свої власні інтереси.

Третій важливий засновок – це теза, що всі суспільні одиниці, всі колективи, утворюються з двох складових – пасивних (статичних) і активних (динамічних). Активні одиниці є завжди в меншості, пасивні – завжди у більшості. Проте саме активна меншість несе у собі внутрішню тенденцію володіти, цю владу чи форму організації прийняти або відкинути. Але, якщо вона не прийме її від однієї активної меншості, то буде змушена піти назустріч іншій, сильнішій од тієї, провід, владу та організацію якої вона відкинула. З цією передумовою пов'язана ще одна теза про силу та слабкість активної меншості. Остання черпає свою міць із свого духовного нутра, тому процес володіння чи провадження інших залежить від цієї внутрішньої мужності. В. Липинський дуже виразно відрізняє поняття “внутрішньої сили” у панівної меншості від того, що ми можемо назвати поняттям “зовнішньої сили”, тобто суто матеріальної, котра здійснює контроль над засобами примусу.

Четверта важлива передумова теорії В. Липинського – це теза, що історія кожної нації великою мірою зумовлена двома видами процесів – конструктивними будування та об'єднування і деструктивними розвалювання та розділювання. Доля нації спричинена тим поступом, котрий переважається у даний час. Тому існування нації як такої залежить саме від перемоги конструктивних процесів. Коли за владу бореться більша кількість груп з вузькими інтересами і жодна з них не має сили виграти, то нація занепадає, або вмирає. Однак, якщо одна з груп виграє, то вона отримує можливість згодом стати аристократією. Чи здійсниться це насправді залежить від того, якою мірою вона зуміє піднести себе над своїми вузькогруповими інтересами і підпорядкувати їх спільним і загальнонаціональним цілям. У такий спосіб вона має змогу змагатися за своє лідерство.

Остання, *п'ята*, передумова теорії Липинського – це суспільно-психологічна теза, згідно з якою людський інстинкт до життя та самозбереження містить також бажання збагатити свою актуальну вітальність і водночас прагне залишитися самим собою. Це бажання – джерело двох важливих суспільних сил. Унаслідок першої з них суспільний колектив, об'єднаний матеріальними і моральними обставинами, розвиває у собі ірраціональну волю чи домагання витворити своє власне зорганізоване суспільство. Друга суспільна сила, яка впливає з елементарного бажання самопоширюватися і владарювати на тлі затримки самотності, є іншого характеру. З неї народжуються релігійні аспекти суспільності. В. Липинський пише, що у процесі боротьби за існування та поширення свого життя утверджується потреба зміцнити власні слабкі сили шляхом об'єднання із силами, сильнішими від людських. Присутність останніх кожна людина так чи інакше відчуває. Почуття такої злуки чи такого союзу перебуває у підґрунті того, що ми називаємо містицизмом, і саме він найбільше заохочує людину до сталої, енергійної та тривалої праці, переповнює надією на кінцевий успіх і перемогу.

Мета статті – соціологічне обґрунтування концепції “провідної верстви” В. Липинського.

Концепція суспільної структури у поглядах В. Липинського цілком природно віддзеркалює європейські, передусім східноєвропейські суспільства у тому вигляді, в якому вони існували наприкінці ХІХ століття. Складові частини аналізованої структури – це класи, або станові групи. В. Липинський визначає класи у їх прив'язці до людської праці. Так, на його переконання, є продуктивні класи, до яких належать аграрний, клас продуцентів, пролетаріату (робітників), і непродуктивні – інтелігенція, клас капіталістів-фінансистів, комерційної буржуазії й, нарешті, церква як клас духовників.

У перші десятиріччя минулого століття, коли переможно поширювалися соціологічні ідеї, марксистське бачення історичного процесу, В. Липинський активно обстоює консервативно-монархічні, елітистські положення до витлумачення історичного процесу. Так, провідною силою цього процесу він вважає еліту, котра очолює національну державу, громадські й військові інституції тогочасного суспільства, а не народні маси, зідеалізовані соціалістами. Його значна увага зосереджується на національних рисах характеру. Критеріями визначення національності тут є теорія, загальний історичний досвід, інститути, типи еліт.

Концептуальні ідеї, теоретичні положення і соціологічні узагальнення, що використані В. Липинським для свого політичного “надзавдання”, вже були на той час накопичені в теорії еліт. “Аристократія” В. Липинського – це не “аристократія” О. Шпенглера, М. Бердяєва, Х. Ортеги, але вона і не скалькована з “правлячої еліти” Р. Міхельса, Г. Мокса та В. Парето, хоча, безумовно, більш подібна до останньої. Сам мислитель у своїх працях не вживає поняття “еліта”, а користується замість нього тотожним за змістом – “національна аристократія”. “Цей термін я вважаю кращим від інших, бо він у певному своєму значенні з погляду завдань об’єднання та організації, позначає найкращих людей” [1, с. 131]. Тому, на думку Липинського, аристократією можна називати і лицарів-феодалів за часів феодалізму, і двірську французьку шляхту за часів абсолютизму, й офіцерів Наполеона, і фінансову буржуазію, котра править сучасною йому Францією чи Америкою, й англійську робітничу аристократію, об’єднану у свої робітничі організації та ін. [2, с. 30]. В історії України В. Липинський бачить тільки два періоди, коли існувала національна еліта, – це варязько-князівський і козацький. За винятком цих двох діб у нашій історії зорганізування нашої етнографічної маси в націю і державу не вдалося” [3, с. 395].

Звернення В. Липинського до елітизму здається логічним з огляду на його головну мету – створення національної української держави, що було смыслом життя і вищою політичною цінністю для нього. Побудувати національну державу, як прагнув довести соціолог, можна лише тоді, коли в суспільстві існують соціальні сили (верства, класи, спільноти), котрі зацікавлені в її існуванні. Наявність такої сили він вбачав у “земельному класі хліборобським”, і прагнув надихнути цю силу на вирішення історичних завдань у своєму основному політичному творі – “Листах до братів-хліборобів”. Спільність виробників-власників (“войовників-продуцентів”, за типологією соціолога) скріплена історичною традицією, культурою, територією, мовою тощо, за В. Липинським, може стати фундаментом, на якому постане національна аристократія, сформується еліта. Остання й виступатиме творцем держави і нації, а водночас і “містичним ядром”, “душею” у контексті своєї незамінної історичної місії.

На переконання вченого і політика, еліту характеризують дві основні ознаки – матеріальна сила і моральний авторитет. Національна аристократія, не маючи матеріальної сили, не в змозі виконати свої національно-організаційні завдання. Варто наголосити, що “сила” Липинського немає нічого спільного з насильством. Загалом матеріальна сила утворюється з трьох структурних елементів (одного психологічного і двох фізичних): 1) волі до влади – ірраціонального (підсвідомого) компоненту, який “запліднює” наступні два, робить з їхнього матеріального продукту політичний продукт; 2) опанування військовою інфраструктурою, тобто наявність у підпорядкуванні військового апарату; 3) володіння “засобами виробництва” та “знаряддям праці”, власне мається на увазі землею та всім промисловим корпусом виробництва. Для утвердження пануванняправлячої еліти однієї сили буде замало. Томуправляча еліта покликана мати й моральний авторитет, який залежить від законності

влади, від визнання пасивними масами тих форм суспільної організації влади, котрі створює еліта, а також від рівня правлячої свідомості. В. Липинський звертає увагу на те, що використання владою сили повинно відбуватися на законних підставах, відповідати поняттям про законність і суспільну мораль, які прийняті конкретним суспільним загалом. Справжній моральний авторитет національної аристократії залежить від двох чинників: а) від прикмет громадської моралі національної аристократії і б) від ступеня сприйнятливості підлеглих до існуючого політичного устрою.

Матеріальна сила розцінюється В. Липинським як найефективніший засіб впливу на маси, їх підкорення, моральна – важлива як спосіб виправдання застосування цієї сили й водночас утримання силових методів на межі дозволеного. Такий механізм взаємостосунків між елітою та масами – універсальний для будь-якого способу організації влади. Але залежно від того, в який спосіб аристократія використовує силу для завоювання й утримання влади, і які моральні “громадські прикмети” вона уособлює, тобто які ідеали і цінності вона сповідує, знаходиться і метод організації влади. Таких методів учений-соціолог визначає три – класократія, охлократія, демократія.

Власну класифікацію форм режиму В. Липинський розробив на підставі аналізу різних типів взаємовідносин “активних і пасивних елементів – тих, які правлять, і тих, ким правлять”, – котрі характеризуються “певними сталими формами матеріального життя ... і в парі з даним методом організації аристократії, і з певною сприятливістю цього методу з боку пасивних мас” [1, с. 192–193]. Визнаючи ці типи, автор насамперед намагався з’ясувати, який з них більше підходить для застосування в Україні.

Найкращою формою політичного режиму як методу здійснення державної влади, методу організації еліти В. Липин-

ський вважає “класократичний”. Він називає його так за аналогією з відповідним типом соціально-політичного устрою. На його думку, суспільство складається із професійно-виробничих верств, класів, котрі об’єднує “спільна їм усім одна віра в непорушні Божеські закони; одна громадська мораль, випливаючи з закону праці” [1, с. 208]. Вони мають спільний інтерес у нормальному протіканні суспільного процесу, а тому домагаються і сталої державної політики. Все це може забезпечити лише сильна, впливова, авторитетна провідна верства, формована на засадах класового представництва. Виходячи із цього, В. Липинський називає “класократію” методом правління осілого продуцента – войовника, тобто людини, котра продукує матеріальні цінності [хліб, товари], і, завдяки своїй вродженій войовничості та виробленій відповідним вихованням звичці до організації, уміє цій продукції надати не анархічні спекулятивні форми, а усталені, зорганізовані. Отож влада тут належить “організаторам матеріальної продукції”. Саме ця провідна верства спроможна забезпечити повну законність і сприймання своїх дій у підвладного суспільства, завдяки чому еліта матиме і “високий моральний авторитет” – цієї значущої запоруки ефективного здійснення нею влади.

Класократія завжди репрезентує національну традицію і водночас забезпечує єднання всіх соціальних верств в органічну національну цілість – надійне підґрунтя існування національної держави. Тому цілком логічно, що “у теорії націоналізму В. Липинського українська національна ідея остаточно постає як форма так званого “класократичного” елітарно-корпоративного суспільного устрою, котрий сутнісно протистоїть охлократично-державницькому типу імперіалізму ...” [7, с. 12–13].

Сутність “класократії”, на чому окремо наголошує В. Липинський, заперечує принцип диктатури. Еліта не діє за влас-

ним розсудом. Її повноваження повинні бути чітко визначені законодавством. Як, до речі, і народ не має “нічим необмеженої свободи”. ”Устрій класократії вирізняється рівновагою між владою і свободою” [5, с. 153]. Отже, взаємовідносини між громадським суспільством і державою регулюються лише нормами права, законами. В. Липинський визнає їх як “зобов’язальне поняття про громадську правду і неправду, про громадське добро і зло, які серед окремого громадянства і в окремій державі існують. В основі закону лежить взаємне обмеження права сильніших правом слабших і права слабших правом сильніших: права тих, хто править, правом тих, ким правлять, і навпаки” [1, с. 385]. І сама система законодавства має ґрунтуватися на засадах поваги владою прав і свобод громадян та авторитеті влади серед загалу.

Створена В. Липинським “класократична” модель передбачає перенесення джерела влади “знизу” “нагору”. Все її верховенство належить одній особі – Гетьману. Його влада є абсолютною. Як зазначав свого часу І. Лисяк-Рудницький, “класократичний устрій допускає свободу критики та опозиції, навіть вимагає її. Але наявність опозиції не призводить до революційних зламів, бо опозиція діє в рамках традиційного правопорядку, який виховує її в дусі політичного реалізму та відповідальності” [5, с. 153]. Особа і владна позиція Гетьмана – недоторкані, що має запобігати усім імовірним посяганням на владу випадкових людей.

Класократична теорія В. Липинського дуже нагадує філософію “сродності” Г. Сковороди, яку мандрівний філософ поклав у підґрунтя нового суспільно-політичного ладу. Згідно з “законом сродності”, як відомо, від кожної людини вимагалось займатися працею відповідно до природних нахилів, свого особистого покликання. Для забезпечення нормального функціонування цієї спорідненості, на думку Г. Сковороди, треба, щоб праця була не

тільки загальною, а й здійснювалася як покликання. У В. Липинського ця ідея має чинність, проходячи крізь концептуальний формат його політичної антропології.

Друга форма політичного режиму, яка була предметом аналізу вченого, це “охлократія”. Цей тип характерний відсутністю класового поділу суспільства, а замість нього існує політично безформний, економічно й расово недиференційований, натовп (охлос) і ті, хто править цим безкласовим натовпом за допомогою озброєної і міцно спаяної організації. Джерело охлократичної еліти – зовнішні кочівники, декласовані й непродуктивні члени суспільства. Причому теократія, деспотія – це різні типи охлократії, коли влада світська і влада духовна об’єднані в одній правлячій верстві [3, с. 399].

Охлократія здобуває владу завойовуванням, але не “зверху”, по-лицарськи, перемигши опозицію у чесному бою. Всіляке охлократичне завоювання відбувається “знизу”, завжди спирається на бунт незадоволених, соціально пасивних мас проти власної здеморалізованої аристократії, прагне її повного винищення з допомогою цього всепереможного бунту. Щоб здобути собі владу, охлократія вимушена знищити свого ворога, а не тільки перемогти його як класократія. Вся повнота влади за такої форми режиму зосереджена в руках орди, утвореної із “матеріально-непродуктивних войовників”, яка набуває організованих форм “завжди із централізованого бюрократично-духовного апарату” [1, с. 269].

Охлократія має тільки одну реальну силу – силу меча, якою, при своїй неосілості, матеріальній непродуктивності і нечисельності порівняно з пасивними масами, спроможна правити тільки тоді, коли репрезентує одночасно ще й якісь надлюдські містичні сили, однаково, чи це буде містицизм релігійний, чи це буде містицизм раціональний. При цьому територіального патріотизму, який лежить в основі органічної нації і який впливає з інстинкту осілості, в охлокра-

тичної аристократії не буває. І коли попередні аристократії не дали пасивним масам національної свідомості, то охлократія цієї свідомості не витворює ніколи. Матеріальною передумовою її політичного панування є низький рівень суспільного виробництва, оскільки непродуктивна суспільна праця ставить межу, за якою закінчується влада охлократії і виникає потреба у примусовій, примітивній, неефективній праці. Влада охлократії завжди приходиться на зміну демократії, коли народні маси відкрито виступають проти жадібності, безпорядку, організованого безсилля демократично зорієнтованої еліти.

І, нарешті, третя форма політичного режиму, яка була предметом аналізу вченого-соціолога – “демократія”. Демократія, як її розумів учений, характеризується відсутністю меж між сталими, професійними об’єднаннями – класами, змішуванням всього населення у якийсь незрозумілий конгломерат, який не підлягає жодній внутрішній стратифікації. Все це згодом призводить до порушення органічної структури суспільства, якою її бачив В. Липинський. Такий стан, зазначав він, породжує і продовжує “й упадок спільної віри”, і “повну громадську аморальність”. Втрачає свою силу традиція, натомість настає панування “законів розуму”, які кожний на підставі власного інтелектуального потенціалу інтерпретує як хоче, наступає хаос у творчості” [1, с. 208]. І головне, суспільство за відсутності органічного класового поділу, не зможе визначити серед своїх громадян справжніх провідників. Владу над масами демократія здобуває шляхом мирного проникання, котре може бути зовнішнє і внутрішнє: у першому випадку демократи розкладають і захоплюють у свої руки державну організацію іншої нації, у другому – роблять це саме зі своєю нацією. Захоплюючи владу, вони ніколи не розраховують на власні сили, а народжуються і розвиваються під захистом чужої – класократичної чи

охлократичної – державної організації; ніколи не протиставляють чужій державності – власну, проте намагаються захопити цю чужу державну організацію шляхом її розкладання, підбурюючи проти неї пасивні маси.

Влада, здобута у такий спосіб, не буде стабільною, тому що не має “своєї власної матеріальної сили у здекласованій інтелігенції, яка ні завойовує, ані продукує хліб та товари”, тому “її правління все залежатиме від іншої матеріальної сили, од волі тих, хто, маючи матеріальну силу, дозволяв би інтелігентам правити” [1, с. 149]. Отож, реально це буде влада “демократичної спекулянтської буржуазії”. Але при цьому вона використовуватиме найманих професійних політиків, які служитимуть лише прикриттям її діяльності, причому не завжди законної. Так згуртована еліта не може бути повновагою. Більше того, її владні повноваження матимуть фіктивний характер. “Правителі правлять з чужої ласки, – пише В. Липинський, – деморалізують тих, ким правлять, і це є моральна хвороба, а не здорова нація, це перша ознака упадку, виродження націй” [1, с. 149]. Саме такими бачив учений наслідки правління демократичної еліти, яка постає з інтелігенції та формується шляхом виборів. “Де править, як при пануванні демократії, “більшість”, там ніякі сталі законні норми, ніяке обмеження пориву активної правлячої меншості відповідно до ступеня сприйнятливості пасивної більшості – не потрібні” [1, с. 234]. Звідси висновок: така еліта буде бюрократизуватися і дедалі набувати ознак олігархічності, що, зрештою, й призведе до ліквідації основ демократії – народо-владдя, оскільки народ фактично буде усунутий від участі у політичній діяльності, а відтак і до її перетворення у свою протилежність – тоталітарну диктатуру.

Політичні партії при демократії, на думку Липинського, не мають політичних та економічних класових інтересів, а просто створюють тимчасові товариства

демократичної інтелігенції з однією метою – “покористуватися владою” за будь-якої політичній кон’юнктури. Тому вчений не визнає демократії. “Не демократ я тому, що не визнаю за народом нічим не обмежених, самодержавних, суверенних прав І думаю, що влада народу мусить бути обмежена точно означеним правом Монарха, котрий персоніфікує собою цілу націю і цілу Державу ... Не демократ я тому, бо вважаю, що “народовладний” демократичний метод організації громадського життя, опертий на спекуляції найгіршими інститутами мас, веде народ до загибелі. Врешті... не демократ я тому, що люблю народ, а не живу з “народної любові”, ...вірю у досвід історії людства, який вчить, що всі громадські цінності були завжди сотворені здатною панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною у своїх переконаннях меншістю” [1, с. 30].

ВИСНОВОК

Теорію еліти В. Липинський неподільно пов’язує з ученням про націю і дер-

жаву. Він виступає продовжувачем макиавеллівської традиції європейської соціологічної думки, в якій в особі таких теоретиків як Парето, Моска, Сорель обстоювалась ідея, що невід’ємним атрибутом будь-якої соціальної системи є наявність вищої, привілейованої верстви суспільства. Попри той факт, що український соціолог не згадував і не посилався на праці своїх попередників та однодумців, все ж його можна розглядати поряд з видатними теоретиками елітизму.

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. – К.: Філадельфія, 1995. – 471 с.

2. Забаревський М. В. Липинський і його думки про українську націю і державу. – Аугсбург: Накл. укр. літопису, 1946. – 51 с.

3. Соціологічна думка України. – К.: Заповіт, 1996. – 424 с.

4. Гордієнко М. Хліборобсько-класократичні орієнтації В’ячеслава Липинського у контексті сучасності // Розбудова держави. – 1998. – №7–8. – С. 117–125.

5. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. – Б.М.: Сучасність, 1973. – 441 с.

6. Ліпецький С. Чи був В.Липинський антидемократом (До питання про оцінку політичних поглядів мислителів) // Молода нація. – 1996. – №2. – С. 135–142.

7. Шморган О. Основний зміст поняття “українська національна ідея” // Розбудова держави. – 1997. – №6. – С. 10–20.

Надійшла до редакції 26.03.2004.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Яценко Т.С.

Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. — К: Вища школа, 2004. — 679 с.

Висвітлено теоретичні й методичні передумови групової психокорекції шляхом активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Подано зразок занять цілісного курсу АСПН із системою методик (спонтанна дискусія, психодрама, рольова гра, психомалюнок та ін.). Емпіричний матеріал, вміщений у посібнику, дає змогу докладно репрезентувати групову психокорекційну роботу з окремими методичними прийомами, що сприятиме опануванню процесом особистісного самопізнання та пізнання іншої людини.

Для студентів психологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Може бути корисний психологам-практикам.

З питань придбання звертайтеся за телефоном у м. Черкасах: **(0472) 47-02-01.**